

HENRICH JAKUBÍK
Univerzita Mateja Bela (Banská Bystrica)

POLITIKUM V PROZAICKEJ TVORBE JONÁŠA ZÁBORSKÉHO

„Ty vieš o všetkom, čoho nebolo, ako kronikári, a vidíš všetko, čoho niet, ako novinári. [...] Máš tak dobrú pamäť pre nebyliny, ako ľudia pre krivdy a svedomie tak útle ako politika...“
(Vzývanie Umky á la Záborský, Záborský 1953b, 20)

Politicum in Prose Pieces by Jonáš Záborský

The article deals with the presence, meaning and function of *politicum* in prose pieces written by Jonáš Záborský, a Slovak writer of the second half of the 19th century. The author registered a relatively high frequency of political issues and themes in works of Záborský, in which he as the supporter of classicist poetics evaluates the political reality through sharp satirical mockery and expressive journalistic devices.

Keywords: Jonáš Záborský, politicum, prose, satire, parody, mystification, caricature.

Výskyt politicky orientovaných tém a motívov v slovenskej literatúre 19. storočia nie je ničím výnimočným ani prekvapivým. Literatúra, ktorá je vnímaná ako jeden z nástrojov boja za zachovanie národa a je často aj jediným dôkazom jeho existencie, preberá na seba úlohy neliterárne: prednosť pred estetickými kritériami dostáva funkcia spoločenská. Literatúra tak často supluje absenciu skutočného politického či spoločenského života na Slovensku. A hoci v literatúre ovládanej národnoobrodeneckým duchom s politickým fenoménom koketoval takmer každý, nenájde sa v nej zrejme autor, ktorý by ho reflektoval intenzívnejšie ako Jonáš Záborský. Jeho tradičné radenie medzi autorov

tzv. prechodného obdobia medzi romantizmom a realizmom sa ukazuje ako prekonané a príliš zjednodušujúce, pretože zďaleka nevystihuje komplikovanosť a protichodnosť jeho literárnej existencie. Osobnosť Záborského sa vzpiera akémukoľvek literárnemu škatuľkovaniu a možno ľahšie sa vysvetľuje čím všetkým nie je, než čím je. Nie je to realista (ako sa mu občas zvyklo pripisovať) a už vôbec nie romantik, celá jeho tvorba je naopak nezmieriteľnou polemikou s uvedenými literárnymi poetikami. Pokiaľ hľadáme nejaké konštantné body jeho literárneho diela, jedným z nich by mohla byť práve prítomnosť politika v Záborského textoch: prevažná časť z nich je viac či menej politicky angažovaná. Politikum je obsiahnuté vo všetkých zložkách jeho tvorby, najvýraznejšie však v próze.

V kontexte slovenského literárneho vývinu (nielen) 19. storočia je spôsob písania Jonáša Záborského výnimočný: drvivá časť jeho prozaickej tvorby má vyhranene konfrontačný až provokatívny charakter, je postavená na „všekritike“ a na ostrej, útočnej politickej satire, ktorou sa, s pasiou priam perverznou, opiera do podlostí mocných tohto sveta. Politikum je v jeho prózach prítomné takmer permanentne: niekde je len naznačené, niekde dominantné, vždy však vychádza z konkrétnych historických udalostí; najčastejšie je preňho takýmto východiskovým bodom revolúcia 1848 (*Šofrankovci*, *Mroč*, mnoho priestoru jej venoval aj vo svojom *Vlastnom životopise*): stále a znovu sa k nej vracia, jej neúspech vníma ako spúšťač úpadku a prehier, pokračujúcich cez bachovskú éru udavačstva a strachu (*Kulifaj*) až po rakúsko-uhorské vyrovnanie 1867 (*Chruňo a Mandragora*) znamenajúce koniec všetkých nádejí (smutné, lakonické konštatácie typu: „S uhorským vyrovnaním prišlo všetko do starých koľají.“ – Záborský 1953a, 337). Na rozdiel od drámy, kde sa historických faktov a udalostí až krčovitým pridržaním, v próze s nimi narába oveľa voľnejšie, uvoľňujúc tým uzdu svojim parodizačným a mystifikačným dispozíciám a zmyslu pre absurdnú až nonsensovú komiku.

Záborský ako ctiteľ klasicistických hodnôt mal vždy sklony k moralizátorstvu a mentorstvu. Neprajný osud a porevolučná depresia urobili jeho pohľad na svet hyperkritickým. On však aj nevýhody literárneho outsiderstva zmenil v prednosti. Navlieka si na seba kostým kráľovského šaša, ktorého všetci považujú za blázna a nikto ho neberie vážne, čo mu dovoľuje a „karnevalovým znevažovaním všetkého – vysokej politiky, moci, náboženstva, falošnej ideológie (Bagin 1978, 86) – hovoriť „na plné ústa“. Politickú útočnosť majú v sebe už jeho kratšie epigramatické básnické texty zvané *Žihadlice*, ktoré vznikajú tak ako má vznikáť typická satira – teda ako reakcia na konkrétne javy a deformácie súdobej spoločnosti: „Už je po šľachte rodu, platná však i teď je osobná./ Šľachta snáď zásluh? O nie, no šľachta zrady.“ (Záborský 1953a, 201) Zmysel pre podobne „násmiešné“ miniatúry preniesol autor z poézie aj do prózy. Takto postupne vznikli *Násmešné listy* (napr. *Zaujatost' za Maticu slovenskú*: „Najlepšie bolo by, keby sme boli Maďari. Vtedy by nám dali páni z krajinských peňazí: teraz len my musíme platiť na ústavy maďarské. Ale nič to zato. Naši snemoví vyslanci obrátia to v opak, keď budú neprestajne za nás v Pešti mlčať.“ (Záborský 1953b, 209)), podobne ladené *Telegramy* (napr. *Od Tatier 1850*: „Vláda viedenská zahrňuje Slovákov svojimi milosťami. Keď odbojným Maďarom ponechala z nenávisti ich reč v úradoch, zaviedla medzi Slovákami nemeckú, aby na žiaden prípad nezostali bez reči panskej.“ (Záborský 1953b, 231), alebo príbuzné dialogické *Rozmluvy* (napr. *Mapa Európy*: „Učbár: Pozrite na mapu Európy, deti. Táto čiastka zeme má podobu osoby. Taliansko predstavuje nohu, Francúzsko prsia, Švédsko nos, Nemecko harlekýново brucho./ Žiak: A Rusko?/ Učbár: Rusko leží Európe v žalúdku.“ (Záborský 1953b, 217)); prípadne *Najvýtečnejší národ*: „Učbár Kramarčík: Ktorý národ je najvýtečnejší na svete?/Rožňavský žiak: Maďarský./ Kramarčík: A prečo Boh stvoril ešte iné národy?/ Žiak: Aby bol, kto by obdivoval maďarský.“

(Záborský 1953b, 228)). Satirické útržky zhrnuté pod klamki-vo veľkolepým názvom *Kniha Džefr* komentujú rovnako nevyberavo politiku zahraničnú („Čo Európa menuje v Rusku barbarským despo-tizmom, to vo Francúzsku nazýva dobrým poriadkom.“ (Záborský 1953b, 237)) i domácu:

Dve mohutné heslá má aristokracia maďarská. Keď nemaďarské národy pýtajú svoje prirodzené práva, kričí: ‚Panslavizmus!‘ Keď ľud žiada skutočnú občiansku rovnoprávnosť, vreští: ‚Komunizmus!‘ Tieto slová neminú sa nikdy účinkom a postačujú k zadláveniu pravého liberalizmu ľživým. (Záborský 1953b, 237).

Autor, ktorý svoju tvorbu začínal bájkami, dokáže dať tomuto žánru aj aktuálnu podobu: Maďar sa po bitke od Slováka ocitá v logickom paradoxe, pretože dostal od niekoho, „koho niet“ („Hľa, následky toho rabulistického výmyslu uhorských národovcov, že Slováka niet.“ (Záborský 1953b, 194)). Vo všetkých týchto aforistických „drobnostiach majstra“ dokáže Záborský v koncentrovanej forme viac či menej výstižne glosovať súveky spoločenskú a politickú realitu. Túto črtu si zachovali aj jeho rozsiahlejšie (poviedkové, novelistické) prozaické texty.

Záborský mal v porovnaní so svojimi generačnými súpútnikmi pomerne malé žurnalistické skúsenosti, ale nechýbalo mu všímavé a Kritické oko. A. Bagin dokonca tvrdí, že sa (spolu s Laskomerským) pričínil „o expanziu publicistiky do prózy“ (Bagin 1978, 84). Hoci sa jeho satirické prózy vyznačujú značnou mierou karikatúrneho zveličovania a miestami pôsobia ako výplod bujnej fantázie svojho tvorcu, vždy vychádzajú z reality, hoci postavené z nôh na hlavu („Toto všetko vzaté je zo života a hroznej v horných Uhrách skutočnosti.“ (Záborský 1953a, 276) – politický život v Uhorsku ponúkal dostatočný počet absurdných podnetov. Od svojho štandardne expresívneho (dehonestujúceho) satirického tónu sa autor odkláňa len výnimočne, a to dvomi smermi: faktograficky strohé, publicisticky presné a akéhokoľvek komického zafarbenia zbavené

sú hodnotiace komentáre niektorých politických udalostí a krokov – napr. priebeh východoslovenského cholerového povstania v roku 1831 v poviedke *Hlovík medzi vzbúreným ľudom*, vecný opis revolučného diaľnia udalostí meruôsmych rokov v próze *Šofrankovci* („... veľa dôležité, ale prenáhlené zákony z roku 1848“ – Záborský 1953a, 249) i vzťahov medzi spoločenskými vrstvami po roku 1848 („Chalupníkov“, teda sedľakov vníma ako „dvojnohé hoviadka“, z ktorých sa stala „teraz tá najnešťastnejšia trieda obyvateľstva uhorského. Na nich padlo celé bremeno, ktoré pred r. 1848 ležalo na pleciah všetkých poddaných.“ (Záborský 1953a, 278)). Druhú odchýlku registrujeme v *Dni peknom (Dva dni v Chujave)*, napísanom v štýle ľudovýchovných próz, kde sa vyznávač „zdravého rozumu“ Záborský (netradične a výnimočne) euforickým líčením toho „čo by bolo, keby“ blíži politickému rojčeniu romantikov i prvých realistov.

Na rozsiahlejšej prozaickej ploche však zároveň častejšie vystupuje na povrch osvietenský „zlozvyk“ všetko doslovne vysvetľovať, výsledkom čoho je preťaženie textu „mnohosťou a faktami“ (Rakús 1978, 96). Jeho prózy obsahujú enormné množstvo časových narážok, ktoré čitateľ (obzvlášť súčasný) bez hlbšej znalosti historických súvislostí (a bez vysvetliviek) nemá šancu pochopiť a tým pádom ani naplno „oceniť“ (napr. prirovnanie „učinili tutti frutti ako Rakúšania pri Solferíne“ (Záborský 1953a, 212) je odvodené od porážky rakúskej armády od francúzskych a sardínskych vojsk v roku 1859); pri zmienkach o lokálnych udalostiach by bol bezradný aj fundovaný historik: kto vedel vtedy a kto už vie dnes, čo sa kedysi stalo „v lese pri Haršágu“ (Záborský 1953a, 29)?

Mystifikátor Záborský rád zauzľuje deje aj za cenu kompozičného chaosu: tak ako faktografickosť dejinných medzníkov vstupuje do literárneho sveta stvoreného autorom, tak aj fiktívne osoby a deje vplietajú do reálnych historických udalostí. Takto napr. nepodarení bratia Šofran-

kovci vstupujú do revolučného diania roku 1848 i do 1861, „keď vo Viedni chceli učiť próbu, či by nemohli dať Uhrom taký diplomatický šachmat, ako im dali vojenský pri Világoši“ (Záborský 1953a, 271). V súlade s autorovou tendenciou kruto trestať ľudskú hlúposť končia všetky ich „dipomatické“ úsilia a politické ambície nevyhnutným fiaskom. Kompozične neorganicky, ale pôvabne „švejkovsko-prášilovsky“ pôsobí rozprávanie vyslúženého vojaka Zajaca z *Dňa škaredého* (nie nepodobné Laskomerského *Listom Štefana a Ďura Pinku*), postavené na princípe fiktívnych stretnutí „malého“ človeka s „veľkými“ dejinnými udalosťami i osobnosťami (o. i. s Napoleonom).

Skôr než o postavách by sa u Záborského dalo hovoriť o účelovo jednorozmerných figúrkach, smutnosmiešnych a odpudivých karikatúrach, len vzdialene pripomínajúcich skutočné ľudské bytosti. Menia a vyvíjajú sa len zdanlivo, manipulujú a (de)formujú ich metamorfózy politika, vo svojej podstate však zostávajú stále rovnaké – zlé a ešte horšie. Bratia Šofrankovci symbolizujú dve extrémne podoby fanatického vlastenectva a súčasne dve stránky slovenskej povahy: zatiaľčo Kakerlak je produktom zhubného vplyvu hegelianizmu (ktorý Záborský považuje za diagnózu), Pandrlák je blízky príbuzný Kulifaja – u oboch sa prejavujú degeneratívne účinky odnárodňovania a maďarónskeho vymývania mozgov. Pandrlák si namýšľa, „že odkedy je v Pešti, všetci Slováci pretvorili sa v Maďarov“ (Záborský 1953a, 210), mladý Kulifaj „zdedil po otcovi dedinu Kulifajovce, vidz na mape Illincovej a nenávisť proti novotám, zavedeným r. 1848“ a „Slovákov nenávidel, následkom svojej výchovy, nesmierne.“ (Záborský 1953a, 275-276). Obaja sú posadnutí myšlienkou presláviť sa a dokázať svoju oddanosť uhorskej vlasti („Tri veci ležali mu na srdci: trubiroh Lehelov, kosti Atilove, ale predovšetkým Rusi“ (Záborský 1953a, 217)), a to aj za cenu „sebaobetovania sa“ („Na dôkaz toho, že Slováci ešte jestvujú, chcel ukázať v samej Akadémii svoje zapuchnuté

uši.“ (Záborský, 1953a, 210)). Záborský sa práve cez takéto kreatúry vysmieva maďarskej (pa)vede a jej hľadaniu „historických dôkazov“ za každú cenu („Zbieral práve všetky možné dôkazy o tom, že okrem jedného vymysleného politického národa jestvujú iné skutočné národy...“ (Záborský 1953a, 210)) a zároveň paroduje dobovo príznačné narábanie s historickými faktami: „... od udalosti, ktorú verne sdeľujem podľa kroník, nepridajúc k histórii nič, okrem udalosti samej.“ (Záborský 1953a, 123) Rovnako nemilosrdná je ironizácia maďarského šovinizmu: „Ktokoľvek si, či človek, či nečlovek, vzdaj slušnú česť Maďarom a vyznaj, že sú prvý národ na svete“ (Záborský 1953a, 214) alebo: „Čo sú učení iných národov oproti našim učným? Nedoukovia, Čo umelci? Fušeri. Čo politici? Lokaji. Čo hrdinovia? Baby. Maďar je kvintesencia všetkých dokonalostí.“ (Záborský 1953a, 225)

Už v „bendeguzovských“ *Šofrankovcoch* možno zaznamenať mnohé z tém a motívov, ktoré sa neskôr objavujú aj v ďalších prózach – národnostná politika uhorskej vlády, zjednocovanie národné i náboženské, likvidácia národného školstva i jazyka, maďarský šovinizmus i ciele odnárodňovanie, paranoja z Ruska a panslavizmu... Jedným z „návratných“ motívov Záborského próz je skorumpovanosť a arogancia štátneho úradníctva od ministerských výšin až po miestnych mocipánov, ktorí svojvôľou a pošliapávaním zákonov absolútne popierajú predstavu Uhorska ako právneho štátu. V tejto súvislosti sa v jeho textoch viackrát objavuje obraz volieb „na uhorský spôsob“: zmanipulovaných, plných uniformovaného násillia a zastrašovania prostého ľudu. Ale ani ľud nie je bez poškvryni: „Zhovädilý ľud nevie použiť svoje právo, ktoré mu dáva zákon.“ (Záborský 1953a, 14) Z autobiograficky ladeného *Panslavistického farára* (ale aj z prózy *Mroč*) zaznieva trpká osobná skúsenosť i pocit krivdy: „Každý národ spotvorený porobou, opustený od vlády a vyšších tried, býva taký. V žiaľnej zaslepenosti ubíja sám tých, ktorí

chcú uľaviť jeho neresti.“ (Záborský 1953a, 306) Kňaz Žarnovič zvádza od začiatku márný boj „proti všetkým“; všetci mu hádžu polená pod nohy – vrchnosť svetská i cirkevná („Žarnovičovo písmo skutočne odvrhli na stolicu preto, že bolo správne písané a aby mu narobili ostudu.“ (Záborský 1953a, 91)), ale aj jeho, zväčša spítí, farníci. Občas však aj z tohto bláznivého „sveta naopak“ zaznie prekvapivo triezvy hlas: „Keď budeme tak nadužívať našu moc, ľud nás v zúfalstve pobije. Nežeňme ho ku krajnosti. Dnes my šliapeme ľud, zajtra môže on šliapať nás. Veď nie sme Turci, žijeme v slobodnom Uhorsku.“ (Záborský 1953a, 336) Výsledkom takéhoto prudkého preklápania medzi krikľavo komickým (groteskným) a smrteľne vážnym je buď žiaduce tragikomické iskrenie alebo samoúčelnosť a ťažkopádnosť „tézovitých, tendenčných beletrizovaných traktátov“ (Čepan 1952, 82).

Politikum je v Záborského prózach vskutku všadeprítomné: dokonca aj hrdinu grotesky *Chruňo a Mandragora*, konštruovanej primárne ako paródia sentimentálnej spisby, autor zaťahuje do politických vírov doby – viď epizóda s (bližšie nešpecifikovaným) politickým zjazdom, ktorý nič zásadné nevyrieši a je len dôkazom všeobecnej impotencie, predajnosti a neužitočnosti väčšiny politických strán v dobách Bachovho perzekučného režimu:

Každý sa mal na pozore, ponechával iným pohovoriť dačo nebezpečného, ako to vždy býva medzi ľuďmi chlebovými, kde je každý hotovo predať sa, nikto nie obetovať sa. Tak sa stalo, že nič viac nevyšlo z celého politického zjazdu ako posudzovanie šafárenia božieho v počasí a úrodách, žaloby na planosť čelade, na pokazenosť nevďačnej sedľače, najviac pretriasanie novinárskych zvestí, kývanie plecami, „vlastenecké vzdychy na mnohonásobné dane. „My tu nie sme na sne-me,“ mysleli si, „aby sme bezpečne mohli kričať.“ (Záborský 1953a, 324)

Záborský si evidentne osvojil úslovie o vybijaní klinu klinom a rozhodol sa bojovať s prejavmi extrémizmu (šovinizmom, nacio-

nalizmom a fanatizmom každého druhu) rovnako extrémnymi výrazovými prostriedkami: často siaha po aktualizovaných prirovnaniach, lakonických a úderných („... zmizol ako rakúske vlastenectvo“ (Záborský 1953b, 128)), alebo: „... to prijali a odobrili všetci ako snem uhorský, čo Deák povie“ (Záborský 1953b, 96), ale aj trochu vykonštruovaných („Faust činil na ňom (obrovi), spoza kopy hnoja, svoje štúdie, ako keď si Angličan ohliada na trhu otrokov“ (Záborský 1953a, 105)). Záborského jazyk je popri výrazovej expresivite charakteristický záľubou v najrôznejších slovných hračkách, prešmyčkách (Bismoriak – Bismarck) či parafrázach (Lžimaďar ako variant ruských „Lžidimitriov“). Politická úprimnosť je preňho synonymom pokrytectva a dobrosrdečnosť iba eufemizmom pre nenávisť. Preto tohto racionalistu a skeptika dráždi politický romantizmus Štúra a spol. počas revolúcie i naivita, s akou naleteli Viedni: „Slovákov niet, keď sa vodí dobre; keď ale zle, vtedy Slováci sú ,meine lieben Herrn Slowaken.““ (Záborský 1953a, 39)

Dva nosné motívy Záborského satirickej tvorby – motív sveta ako veľkého blázinca a „chalupkovský“ motív Slovenska ako permanentného Kocúrka – sa spojili v jeho najkomplexnejšej práci, v univerzálnych dejinách ľudskej tuposti – vo *Faustiáde*. V tomto šílenom panoptiku ľudských kreatúr si to odniesli všetci: Slováci i Nemci, Maďari i maďaróni, Židia i antisemiti, nacionalisti i národovci, národy, etniká, náboženstvá. Spoločenská a politická nekorektnosť autora tu zrejme dosahuje svoj vrchol. Autor, ktorý sám seba charakterizoval ako vyznávača „zdravého rozumu“ tu rezignoval na logiku uvažovania a racionálnu argumentáciu. Naopak, ide do krajnosti, preháňa a hyperbolizuje. Irónia uňho prechádza do sarkazmu, keď, naznačujúc svojvôľu cenzorov, označuje *Faustiádu* za dielo „nesúce samý nebezpečný kontraband, ako keď Andraščík vydal svoj ‚Pálenčený šenk‘. Keďže tento spisok chcel ohnuť sedliakom krčmy, bol uznaný za panslavistický, revolucionársky, komu-

nistický, a ešte i biskupom zakázaný, pod pokutou večného zatratenia.“ (Záborský 1953b, 12) Vo *Faustiáde* nereflektuje len choroby malej (slovenskej, uhorskej), ale aj veľkej (svetovej) politiky – politiky ustupovania (najmä Turkom), zbabelosti a diplomatických nót, „na ochranu ústavy zohnané miliónové vojská“ (Záborský 1953b, 17). Tak ako sa Faust – antihrdina a pokrytec – díva na svet z chrbta letiaceho draka, tak aj autor vidí politické dianie v jednotlivých európskych krajinách z nadhľadu, ako „nestranný“ komentátor a cynický glosátor špinavostí mocenských hier, na ktoré vždy doplatia malí a slabí: „Politika nemecká, [...] vždy taká je i bude: s Maďarmi, Turkami, Talianmi, s kýmkoľvek, čo i s čertom, proti Slovanom.“ (Záborský 1953b, 31) Keď sa „vecí neznalý“ Faust pýta turčianskych olejkárov odkiaľ sú, dostane sa mu odpovede: „Z tej zeme,[...] kde vždy dakto prenasledovaný byť musí.“ (Záborský 1953b, 20) Mozaikovitá štruktúra prózy umožňuje Záborskému vkladať do deja ďalšie a ďalšie epizódy, postrehy časové i nadčasové, desiatky politických anekdot prezentovaných najčastejšie formou dialógov: keď súdny dvor pred nebeskou bránou obviní istého ministra, že predal svedomie, ten sa bráni protiargumentom, že je to lož, pretože svedomie nikdy nemal. „Predseda“ súdu Kristus reaguje slovami: „To sa dá veriť,... lebo si sa zapodieval politikou.“ (Záborský 1953b, 25) „Danteovskú“ púť nehom, peklom a očistcom lemujú fragmenty histórie, defiluje ňou nespočetné množstvo politikov minulých i súčasných, ktorých však spája bezcharakternosť a animálna túžba po moci. Vžitú predstavu a ľudové povery už Záborský osvietensky nevyvracia a nevysvetľuje, naopak, ešte ich živí a fixuje. Nebo je teda miestom, kde vládne „opravdivý komunizmus“ a kde anjeli „púšťajú do povetria mydlové bubliny, z ktorých potom novinári strúhajú výborné úvodné články, novinky, kombinácie, politici lákavé sľuby, klebetníci lži.“ (Záborský 1953b, 27) Mýty o slovenskej (a slovenskej) svornosti, ktoré živila ešte štúrovská generácia, uvádza

Záborský na pravú mieru, keď poukazuje na nejednotu medzi národmi (rusko-poľské vzťahy, obetovanie Bulharska Osmanskej ríši) i vo vnútri národov („Panslavizmus [...] napreduje. [...] Odtrhnutie Slovákov od Čechov je zavŕšené; teraz sa odtrhujú od Slovákov Sotáci, zakladajú svoju osobitnú literatúru.“ – Záborský 1953b, 33). V karikatúrnom úš-kl'abku obnažuje malosť veľkej politiky, kde tie najvyššie ambície sú motivované tými najnižšími pohnútkami, kde sa nemeria rovnakým met-rom („...bachovské, cudzím jazykom a cudzími ľuďmi vedené súdy. Ško-da, že týmto výborným nálezom oblažil Bach len verných Slovákov, nie i odbojných Maďarov.“ (Záborský 1953b, 60)) a kde vládnu intrigy, udavačstvo a servilnosť.

Záborského skepsa a opovrhnutie politikou sa ešte prehĺbili po Vyrovnaní – vymenili sa iba „jedny cudzoty za druhé“ (Záborský 1953b, 119), nie však podstata uhorskej politiky. Presadiť sa môžu len „faustovské“ typy ľudí „ku všetkému pridalých: Nech tam panuje ktokoľvek, oni vždy spolupanovať musia. Súdia vždy vinných, sami nikdy nebývajú súdení.“ (Záborský 1953a, 130) Národná príslušnosť (rozumej poslušnosť) je „rebríkom k úradom. Lebo zaprenie svojho národa je nevyhnutná podmienka povýšenia.“ (Záborský 1953a, 130) Celkovú povrchnosť a prázdnotu doby odráža aj degradácia spoločenských ambícií na kšeftovanie s pofidérnymi titulmi („excelencia“, „skutočný tajný kráľovský radca“, či „Čakľoš de Žabliak“ (Záborský 1953a, 324-328)).

Záborský vníma literatúru ako bojisko, kde je dovolené všetko, v duchu aktualizovaného starozákonného „oko za oko, zub za zub, Bacha za Bacha“ (Záborský 1953a, 68): písať o prízemnosti prízemne, o drsných veciach drsným jazykom, absurdné javy zobrazovať s absurdným humo-rom. Povedané s Faustom: „Neľúbilo sa mu povetrie, ktoré vraj smrdí pliesňou hnijúcich národov.“ (Záborský 1953a, 245) A dával to otvorene najavo. Tam, kde sa malo hovoriť potichu, Záborský *vreštal*, nijaké temné

zákutie politiky nebolo preňho tabu. Až maniakálna posadnutosť s akou sa snažil presadiť pravdu (najmä tú svoju) a demaskovať politickú morálku (lepšie povedané amorálnosť) súdobého sveta je obdivuhodná, má však aj negatívny efekt: môže viesť k únave čitateľa ohlušeného neustálym stupňovaním výpadov a invetív a jeho následnej ľahostajnosti.

Zo Záborského próz možno vyčítať jeho vlastné politické i všeobecno-spoločenské postoje: predovšetkým konzervativizmus, a teda odpor voči liberalizmu – najmä maďarskému, ktorý totálne sklamal. Z neho potom plynie aj averzia k liberálnej tlači (podľa Záborského „maďarsko-židovskej“ či „nemecko-židovskej“), bažiacej len po senzáciách a bulvárnych klebetách, ale aj skeptický postoj ku všetkým „módnym novotám“, napr. k výstavbe železníc („... to sú žľaby, ktorými tečie valne do zeme cudzozemstvo a tržba židovská“ – Záborský 1953a, 189). Neprehliadnuteľná je i prítomnosť židovského živlu v Záborského dielach a výrazné protizidovské naladenie („všade samý žid“ (Záborský 1953a, 277)), ktoré je však u tohto autora súčasťou všeobecnej masívnej kritiky všetkého a všetkých. Tento negativistický a de(kon)štruktívny prístup, ktorý zdanlivo nikam nevedie, má v slovenskej literatúre 19. storočia plnej paradoxov (parafrázujúc pohľad M. Mikulovej) zaujímavú pointu: v konečnom dôsledku je Jonáš Záborský väčším realistom než mnohí z prvých „oficiálnych“ realistov – bez toho, že by sa o to snažil...

LITERATÚRA:

- Bagin Albín: *Záborský modernista*. „Biografické štúdie VIII.“ Martin 1978.
- Čepan Oskár: *Odras spoločenských protirečení v diele Jonáša Záborského*. „Literárnohistorický zborník SAV“. Bratislava 1952, roč. 9, č. 1-4.
- Rakús Stanislav: *Humor a satira v Záborského diele*, „Biografické štúdie VIII.“ Martin 1978.
- Záborský Jonáš: *Dielo I*. Bratislava 1953a.

- Záborský Jonáš: *Dielo II.*, Bratislava 1953b.